

İsa ve Pavlus'un Mistisizmi*

John W. Buckham*

Halil Temiztürk***

Öz

Dinlerin, kendilerini ifade ettikleri alanlardan biri daha deruni, daha içsel anlamlara sahip olan mistik yorumlardır. Hıristiyanlığın ortaya çıktığı andan itibaren mistik bir din olduğunu söyleyenler olduğu gibi, bu anlamı farklı geleneklerden kazandığını düşünenler de vardır. Modern dönemde mistisizm Hıristiyanları yeniden köklerine döndürecek ve insanların içinde bulunduğu buhranı çözecek bir ilaç olarak da düşünülmektedir. Bu açıdan İsa sadece gezginci bir vaiz, karizmatik bir şifacı, eskatolojik bir peygamber değil, mistik bir önder olarak kabul edilmiştir. Hıristiyan mistikler, Kutsal Kitap'tan referanslar getirerek İsa ve Pavlus'un mistik boyutunu vurgulamışlardır. Onlar inananlara tıpkı İsa gibi dünya hayatına yüz çevirmeyi, bekarlığı ve Kutsal Ruh'un doldurduğu bir kalp ile tefekkür etmeyi tavsiye etmişlerdir. Bu makale, Hıristiyanlık için iki önemli figür olan İsa ve Pavlus'un mistik düşünceleri incelemekte ve modern dönemde popüler olan mistik Hıristiyanlığın kökenlerine dair kısa bir değerlendirme sunmaktadır. (çev.)

Anahtar Kelimeler: Hıristiyanlık, Mistisizm, İsa, Pavlus

Abstract

The Mysticism of Jesus and of Paul

One of the areas in which religions are expressing themselves are mystical interpretations that have deeper, more internal meanings. There are those who say that Christianity is a

* *Biblical World*, Universty of Chicago Press Journals, Vol. 41, nr. 5 (May 1913), 309-314.

** Prof. Dr., California Berkeley Pasifik Teoloji Okulu, Hıristiyan Teolojisi Bölümü. Buckham, 1864-1945 yılları arasında yaşamış, Vermont Üniversitesi ve Andover teoloji okulundan mezun olmuş, çeşitli dini görevlerin yanında üniversite hocalığında bulunmuştur. Emekliliğinden sonra Yale Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Hıristiyanlık ve özellikle Hıristiyan mistisizmi konusunda eserler veren Buckham'ın *Christ and the Eternal Order* (1906), *Personality and the Christian Ideal* (1908), *Mysticism and Modern Life* (1915), *Progressive Religious Thought in America* (1919) isimli kitapları bilinen çalışmalarıdır.

*** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, haliltemizturk@gmail.com.

Çev.: John W. Buckham - Halil Temiztürk

mystical religion from the outset, and there are also those who think that it has earned this mean from different traditions. In the modern era, mysticism is thought of as a medicine that will turn Christians back to their roots and solve the tension that people are in. In this respect, Jesus has regarded not only as a peripatetic preacher, a charismatic healer, an eschatological prophet, but a mystical leader and now. The Christian mystics emphasized the mystical dimension of Jesus and Paul by bringing references from the Bible. They have advised to believers to turn away from life of world, to be single and and to contemplate with heart filled by Holy Spirit, just like Jesus. This article examines the mystical thoughts of Jesus and Paul, who are two important figures for Christianity. Thus it offers a brief assessment of the origins of mystical Christianity that have become popular in modern period.

Key Words: *Christianity, Mysticism, Jesus, Paul*

Atıf: "İsa ve Pavlus'un Mistisizmi", çev: Halil Temiztürk, *KTÜİFD* 4, sy. 1, (Bahar 2017): 149-157.

Hıristiyanlığın ne kadar mistik bir din olduğu sorusu oldukça zor ve bir o kadar da hayati bir meseledir. Bu soruya cevap vermek için onun kaynağına ve ilk yorumlarına geri dönmemiz gerekmektedir. İsa'nın kendisinde mistik unsurlar ve mistik bir ruhun varlığı tespit edilmedikçe, Hıristiyanlığı mistik bir din olarak adlandırmak doğru olmaz. Eğer mistisizm İsa'nın dinine giren yabancı bir unsur ise, o zaman İsa'nın takipçileri için kayıtsız şartsız destek verilmesi gereken bir şey olamaz.

Biz İsa'ya mistisizmin ölçütleri ile yaklaşırsak, sonucun olumlu çıkması hususunda pek de tereddüt yaşamayız. Zira Sinoptik İncillerde bile, İsa'daki mistik olguların kanıtları inkar edilemez. Onun ilahi varlık hakkında derin mistik duygulara sahip olmadığını düşünmek neredeyse imkansızdır. Onun zihni atmosferi ve yapısı, Tanrı bilinci ile sarmalandığını ve dolduğunu göstermektedir. Çölde, dağda ve bahçede saatlerce yalnız kalması, öğrencileri tarafından Baba ile bir olmanın kutsal zamanları olarak kabul edilmiştir. Onun sözleri ve açıklamaları de bu birlikteliğin gerçekliğini yansıtmaktadır. Tanrı insanı kuşatmış ve onda etkin olmuştur ve bu durum en başta da İsa'da gerçekleşmiştir. Onun Tanrı ile olan yakınlığı o kadar önemlidir ki, nesiller boyu onu takip edenler "Tanrı Oğlu" deme ve "Tanrı'yı oğuldan başkası bilemez"¹ sözüne en fazla onun layık görülmesi konusunda ittifak etmişlerdir.

İsa'nın hakikate olan bakışı da açıkçası mistiktir. O, ancak içsel bir vizyonla Tanrının direk bilinebileceğini, *Ne mutlu yüreği temiz olanlara! Çünkü onlar Tanrı'yı görecekler*² sözüyle açıklamaktadır. İçsel göz sanki onun bir sembolü gibidir ve aynı benzetmeyi içsel duymada da yapar.³ Krallığa girmek için gerekli olan şey çocuksu bir kalptir. O, bilinmesi için havarilere verilen gizemlerden oluşan bir krallıktır. Bilgili ve akıllı olanlardan gizlenen şeyler, üyeliğe kabul edilenlere (inisiye olanlara) açılır. O, şeytanın gökten bir yıldırım gibi düşmesi, ani sel baskınları ve yakıcı güneş ışıklarına şahit olma gibi vizyonlara sahiptir.⁴

1 Yazarın metinde göstermediği bazı İncil cümleleri, tarafımızca eklenmiştir. Bk. Luka 10:22.

2 Matta 5:8.

3 Matta 11:15; Markos 4:9; Vahiy 13:9.

4 Yazarın metinde kastettiği olay Luka 10'da geçmektedir. İsa onlara şöyle dedi: Şeytan'ın gökten yıldırım gibi düştüğünü gördüm. Ben size, yılanları ve akrepleri ayakaltında ezme ve düşmanın bütün gücünü alt etmek için yetki verdim. Hiçbir şey size zarar vermeyecektir. Bununla birlikte, ruhların size boyun eğmesine sevinmeyin, ad-

Doğa da, İsa tarafından mistik bir ışık olarak görülmektedir. Tohum, ağaç, çiçek ve kuşlar ilahi anlamların ve mesajların taşıyıcılarıdır. Anlatımlar bazen açık ve kesin bazen çözülmesi zor ve muğlaktır. İsa'nın doğanın ruhsal yönüne karşı hassasiyeti, Sidney Lanier'ın *Ağaçların ve Efendinin Şarkısı* (Ballad of Trees and the Master) eserindeki narin ve güzel yorumlamalara kaynaklık etmiştir.

Kıssa ve paradoks (mesel ve tezat) krallığın gizemleri kavramını ortaya çıkaran iki araçtır ve her ikisi de aslında hakikati öğretmedeki mistik metotlardandır. İkisi de daha derinden bir karışımı, harmanlamayı ileri sürerler. İsa'nın öğretilerinde kıssaların önemine uzun zamandır aşınayız ancak onun paradoksları kullanmaya verdiği önemin etkisi daha yeni yeni ortaya çıkmaktadır. Chesterton aynı metodu kullanmak suretiyle bunu vurgulamıştır. Amerika'nın önde gelen bilim adamlarından, Yeni Ahit araştırmacısı Profesör Castor, 1912 Temmuz ayında basılan *Biblical World* adındaki dikkat çeken eserini, Yeni Ahit yorumlamaları konusunda bizlere miras bırakmıştır. Orada Castor, Chesterton'dan alıntı yaparak şunları söylemektedir:

İsa'nın öğretilerinin çoğunda bu paradoksal durumlar göze çarpmaktadır. İnciller bu açıdan zıtlıklarla doludur. Ahlaki yönlendirmeler peşinde olan dikkatli bir okuyucu kendini, hayata karşı birbirine tamamen zıt iki yaklaşımla karşılaşmış bulur. Hint yogileri gibi dünyadan el etek çekmenin yanında Wordsworth'un⁵ şarkılarındakiler kadar hayatı basite indirgeyen çocuksu bir his de vardır. İsa'nın kendi deneyimlerinde bu her iki hali yok saymayıp bunları harmanlayabilmesi sonsuza kadar etkili olan bir örnektir. Chesterton'un gördüğü gibi onun hayatı birbirine zıt tutkuların yan yana alevlendiği insanüstü tezatlıklardır. İsa'nın ahlaki üstünlüğü sadece günahsızlık değil, aynı zamanda karakterindeki bu büyük zıtlıklar karşısındaki gösterdiği mükemmel dengesindedir.

Bu sadece İsa'nın güvendiği gibi paradokslara hakiki anlamda güvenen mistik içindir, çünkü sadece o hakikatin nihayetsiz ve sınırsız ahenginin farkına varabilir.

---

larınızın gökte yazılmış olmasına sevinin." O anda İsa Kutsal Ruh'un etkisiyle coşarak şöyle dedi: "Baba, yerin ve göğün Rabbi! Bu gerçekleri bilge ve akıllı kişilerden gizleyip küçük çocuklara açtığın için sana şükrederim. Evet, Baba, senin isteğin buydu.

- 5 William Wordsworth, 1770 ve 1850 yılların arasında yaşamış Romantik dönemin önemli şairlerindendir. Wordsworth, şiirde konuşma dilinin basitliği ile somut ve renkli ifadeler kullanarak tabiat sevgisini dile getirmeye çalışmıştır.

İsa'nın karakteri ve öğretilerindeki aşkın merkez yeri, onun mistisizmine dair en net kanıttır. O, aşkı kendini kurban ettiği hayatın motive edicisi ve kaynağı gördüğü gibi, Tanrı'nın buyruklarının en üstünü olarak görmektedir. Burası, Castor'un vurguladığı gibi onun paradoksları için bir çözüm noktasıdır. Burası onun gücünün gizemli yeridir. O çok sevmiştir. Mistisizm tek taraflı bir aşktan değil, karşılıklı bir aşktan bahseder. Aşka karşı aşk mistik düşüncesinin karakteristik ve pratik bir yansımasıdır ve bu da İsa'yı seçkin kılmaktadır.

Delaysıyla İsa sorguya mahal bırakmayacak şekilde en derin ve mutlak surette mistikti. Burkitt şunları söylemektedir. "Bizim inandığımız İsa, filozof değil ama Prometheus gibidir. Göksel alemde gelen ilahi ateşi insana verendir."⁶ "İsa bir mistik miydi?" sorusu doğrudan sorulduğunda, insan kendisine herhangi bir etiket koymaya tereddüt ettiği gibi, bu etiketi de onun üzerine koymaya tereddüt eder. O sınıflandırılmayacak kadar büyüktür. O hem etik hem de mistik olarak üstündür. Onu mistik olarak adlandırdığımız gibi ahlak sahibi diye de adlandırabiliriz ki onun hayatı ve öğretileri aslında yoğun bir biçimde ahlaki temellidir. İsa, başka hiçbir kimsenin yapmadığı şekilde mistisizm ve etiği, ahlak ile dini birleştirmiştir. Bu hal onun yüceliğini gösteren bir durumdur. Bu arada ondaki bu her iki halin de tamamen rasyonel olduğunu eklemek gerekir. O, bütün insanları kendisinde çekmesi bakımından, bir mistikten daha fazla mistiktir.

Böylece İsa, tüm din tarihindeki, en normal ölçülere sahip bir mistisizm kazandırmıştır. Bu mistisizm dengi bulunmayan bir derinliğe, kuvvete ve istikrara sahiptir. Asketik, tartışmalı ve kendinden geçmiş (ekstazik) bir yapısı yoktur. *Yılanlar kadar bilge, güvercin kadar zararsız olun*⁷ cümlesi tek başına onun olağanüstü zihni yapısını göstermesi açısından yeterlidir. İşte bu cümle mesel, paradoks, etik, rasyonalite ve mistisizm ile sağduyu, üstün duygu, dirayet, feraset ve iyilikle ile kaynaşmış bir yoğunlaşmayı göstermektedir.

Schweizer ve diğerlerinin üzerinde durduğu İsa'daki eskatolojik varlığa ancak İsa'daki mistik unsurları artırdığımızda inanabiliriz. Ancak bu durum sadece geçici bir ahlaki değil aynı zamanda geçici bir mistisizmi de kabul etmek olurdu, ancak bu İncillerde çizilen çerçeveye göre doğru değildir.

6 Interpreter IX, nr. I, 35.

7 Matta 10:16.

İsa'da o kadar çok mistik unsur varken, onun ilk ve en büyük yorumcusu olan kişide (Pavlus) daha fazla mistik unsur olması bizler için sürpriz değildir. Pavlus şaşılacak derecede çok yönlü bir insandı. Bu açıdan onun mistik kişiliğine dair gerçek sırların bulunduğu o üzeri saklı kalmış derin yapısına daha yeni yeni ulaşmaya çalışmaktayız. Yeni Ahit öğrencilerini karşılaştığı en son dönüm noktası olan "Mistik Pavlus", Yeni Ahit çalışmaları için belki de en önemli adımdır. Bu adım, kilisenin şimdiye dek kazandığından daha derin ve daha manevi bir anlayışı Hıristiyanlığa kazandıracak yolu açmaktadır. Pavlus'da mistik unsurların güçlü mevcudiyetin varlığı James M. Campbell'in *Paul the Mystic* adlı eserinde ve bir dereceye kadar Weinel'in Nietzsche'nin Paul ve Madam Guyon'u karşılaştırmasından alıntılar yaptığı *Paul* adlı eserinde belirtilmiştir. Hatta, Johannes Weiss, *Preaching of Jesus concerning the Kingdom of God* adlı eserinde Pavlus'taki eskatolojik gerilimin, İsa'nın mistisizmi sayesinde güçlü bir şekilde dengelendiğini kabul etmektedir. Ancak Reitzenstein, Adolf Deissman, Kirsopp Lake ve Percy Gardner için Pavlus mistisizmi özellikle de onun dönemindeki sır dinleri ilişkisi daha da açık bir şekilde ortaya çıkarılmaktadır. Deissman, Pavlus'u "Klasik bir mistik ve aynı zamanda makul bir uygulayıcı" olarak nitelemiştir. Lake, *The Earlier Epistles of Paul* adlı eserinde Pavlus mistisizmini, bir sır dini olarak kabul ettiği Hıristiyanlık kadar tartışmaz ve şöyle der: *Hıristiyanlık sır dinlerinden bir şey ödünç almadı, zira en azından Avrupa'da, zaten başlı başına bir sır dini idi.*⁸

Profesör Gardner, *The Religious Experience of Saint Paul*, adlı eserinde Pavlus'un sır dinleri ile olan ilişkisinin izlerini sürer ve sonra şu sonuca varır: *Pavlus'un Hıristiyanlığı, modern eleştirmenlerin söylediği gibi Helen dünyasının mistik kültürlerinin en dikkat çekici karakterlerinden derinden etkilenmiştir.*⁹

O buna rağmen önemli bir ayırım yaparak devam eder.

İsis ve Mitra aracılığıyla kurtuluş vaat eden bu kültürlerin komşularından çok daha iyi olduğunu düşünmek için bir nedene sahip değiliz. Onlar gelecek ve hayatla ilgili işlerinde ilahi güçlerin yardımlarına dair güven duydular ama onlar daha yüksek bir aşamada, daha ulvi bir derecede yaşamadılar. Ancak Pavlus'un düşüncesinde İsa'nın bedeninin bir parçası olanlar kötü işlerden

8 Kirsopp Lake, *The Earlier Epistles of Paul*, 215.

9 Gardner, *The Religious Experience of Saint Paul*, 89.

*ve günahlardan temizlenmişlerdir. İsa'nın ruhu onları saf, aşk dolu ve güzel şeylere yönlendirmiştir.*¹⁰

Pavlus'a dair bu açık gönderme, onun mistisizm üzerindeki bu vurgusunun ne kadar genel ve önemli bir husus olduğunu ortaya koymaya yardım edecektir. Pavlus'un entelektüelliği üzerindeki eski ısrar terk edilmiş, Sweitzer gibi düşünürler onun hakkındaki iddialarına son vermişlerdir. Reitzenstein, Sweitzer' e cevaben Pavlus'a dair inancımızı şöyle diyerek devam ettirmiştir.

*Onun hayatı ve varlığı ile tamamen sarmalanmış olan mistisizmi üzerinde, psikolojik prensiplerle, salt mesihçi umutlarla veya eskatolojik fikirlerle açıklayamayacağım bir aşkın derinliğini hissetmekteyim.*¹¹

Şimdi Pavlus'un yakından incelemeye geri döndüğümüzde, onda mistisizmin çok çarpıcı üç kanıtını buluruz. İlki, onun ruhsal gerçekliğin belli kademeleri ve aşamaları olduğunu kabul etmesidir. Korintliler'e yazılan mektuptan başlayarak Pavlus, havarilerin arasında iken, İsa Mesih'ten ve O'nun çarmıha gerilişinden başka hiçbir şey bilmediğini söyler. Ama bu, erginlenmiş bir insanın sahip olduğu derin bilgeliği karakterize eden açık ve coşkulu bir açıklama değildir. Daha ulvi bir bilgelik, daha da gizli bir gizemdir ki, bizim yüceltmemiz için alemlerden önce takdir edilmiştir.¹² Bundan sonra literatürde derin ve parlak bir söz olarak kalacak olan ruhsal gerçeğin doğası ve ilhamıyla ilgili şu çarpıcı pasaj gelir.

Ruhsal insana gelince, o her konuya anlam verebilir; öte yandan kimse ona yaraşan anlamı veremez. Çünkü, "Kim Rabbin aklını anlayabildi de O'na öğretebilen olsun?" Ne var ki, bizler Mesih'in aklıyla donatılmış bulunuyoruz.¹³

Mistisizmin ikinci kanıtı ise daha düşük bir değeri olan ama psikologlar için kesinlik arz eden Pavlus'un vizyonu yada trans (vecd/ekstazi) halidir. Onun bu dönüşümü yanında, havari olmakla ilgili bu tip tecrübelerin en bilineni Korintliler'e ikinci mektubun yirminci bölümünde bulunmaktadır. Bu tecrübe ile gerçekleşen bilincin kaybolması, vecd hali, açık-

10 Gardner, A.g.e., 89.

11 Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft (Journal of New Testament Science).

12 Gönderme yapılan yer I. Korintliler 2:7'de geçen "Bunun tersine, saklı bulunan Tanrı bilgeliğinden gizlilikte söz ediyoruz. Başlangıcı olmayan çağlar öncesi, Tanrı'nın bizim yüceltmemiz için öncelerden kararlaştırdığı bilgeliktir bu." cümlesidir.

13 I. Korintliler 2:15-16.

lanamayan cümleler, bir anda Pavlus'u şüphe götürmez biçimde mistikler arasına yerleştirmiştir. Yine de, bu tür "istila"ların Pavlus'un kendini ifşa etmesinde ikinci planda ve daha izole olduğunu bilmeli, bir taraftan da bunların daha derin ve sağlıklı mistik tecrübeye renk kattıkları için akılda tutulması gerekmektedir.

Pavlus mistisizminin açık ara en zengin ve karakteristik olanı, onun hayatında ve düşüncesinde öylesine temel ve belirleyici bir deneyim olan, Mesih'in "gizemi"dir.¹⁴ Havari (Pavlus) İncillerde, bu kadar çok güven ve hürmet ile ifade ettiği gizemle neyi kastetmektedir?

Gardner bunu şu şekilde yorumlar:

*Pavlus'un gizemi, ruhsal bir bağıın varlığı konusunda kutsal ama gizli bir inançtı. Bu inanç, toplumu ruhsal Efendi ile bir araya getiren ve şimdiki hayatta ve gelecek olan ebedi dünyada günahattan ve kirlenmeden güvende olanları bir arada tutan bir bağıdır.*¹⁵

Kuşkusuz bu Pavlus'un gizeminin gidebildiği yere kadar doğrudur. Ama hepsi bu mu? Gizem inançtan daha fazla bir şeydir. Pavlus'un birçok okuyucusu için "bağ" kelimesi, ilk başta bireysel ve sonrasında toplumsal olarak, gizem kelimesinden daha fazla etkileyici gelmektedir. Dr. McGiffert, şunları söyleyerek, Pavlus'un gizeminin tam kalbine yaklaşır. *Yeryüzüne inen kutsiyet, sadece basitçe birlik değil aynı zamanda kimliktir. Bu, insan ile İsa'nın samimi bir yakınlığı değil, onların yekvücut olmalarıdır.*¹⁶ Ancak bu yorum bile, Pavlus'un yazmış olduğu "Öncesiz çağlar ve insan kuşakları süresince saklı bulunan gizdir bu. Ama şu anda Tanrı bağı kutsal yaşamlılara açıklanmış bulunuyor"¹⁷ cümlesinden hareketle, onun zihnindeki gizem hakkında tam bir fikir sunmakta başarısız kalmaktadır. Dolayısıyla bu, İsa Mesih'in vahyinde tanımlanan ve yorumlanan dünyanın sonuna kadar dindar ruhlarda baki kalacak olan -kendi benliklerin özündeki tanrısal ruh- ama tanınmayan bir İsa'yı ima etmez mi? Bütün bu örnekler sonraki Hıristiyan mistikleri arasındaki çok yaygın olan kavramlardandır. Onlar ne kadar Pavlus'tan, Platoncu yada Stoacı felsefeden veya ne kadar kendi kurgusal sezgilerinden yararlandılar, bunu söylemek

14 I. Korintliler 2:7; Koloseliler 1:27; Efesliler 1:9; 3:9.

15 Gardner, *The Religious Experience of Saint Paul*, 79.

16 "Mysticism in the Early Church", *American Journal of Theology* XI, nr. 3, 407.

17 Koloseliler 1:26.

zordur. William Law, Mesih'in bu mistik anlayışını Paul'un öğretisi ile birleştirir. *Spirit of Prayer* adlı eserinde şunları söyler: Bizdeki Mesih olan Kitab-ı Mukaddes'in dili bizim zafer umudumuzdur ve bizde şekillenen İsa -bizdeki Ruh'u ve kendi hayatını yaşama, büyütme ve yüceltmede- bizim tek kurtuluşumuzdur.

Geleneksel görüşe zıt olarak o şöyle der:

Sende şekillenen, ruhunun yeni hayatı ve kurtarıcın, seni ölümün karanlığından hayatın ışığına çeken, sana Tanrı oğlu gücünü bahşeden bu kutsal İsa, senin kalbinin kapılarında, yaşayarak, heyecan duyarak, çağırarak ve kapiya vurmak suretiyle zaten senin içindeydi.

Kuşkusuz burada, Pavlus'un İsa mistisizmine dair bu abartılı çıkarımlarını bastırma konusunda baştan çıkarıcı bir eğilim görülür, ancak bu eğilimin sınırsız davetkârlığı hususuna da gözlerimizi kapatamayız.

O halde sonuçta şunları söyleyebiliriz. Pavlus'un mistisizmi İsa'nınkinden farklıdır. Onun mistisizmi daha az dinginliğe, durağanlığa ve açıklığa sahiptir. Doğa ile daha az ilişkili iken, daha tartışmacı ve daha hararetlidir. Ama ikisi de aynı ruhu ve prensipleri paylaşır. İkisi de aynı sunakta tutuşturulmuştur. Gerçekte o, İsa'ya o kadar yakından bağlıdır ki, Mesih'i mistik bilgi ve inancın kaynağı ve nesnesi olarak ve Baba ile Ruh'un açıklayıcı bir kişiliği olarak kabul etmekle, onunla birleşmektedir. Böylece o, Hristiyan mistisizminin gelişmesini bütünüyle yönlendirir ve etkiler.